

Yttrandefrihetens gränser

För exakt fem år sedan hölls i London de största demonstrationerna i modern europeisk historia med uppåt två miljoner demonstranter. De vill sätta stopp på planerna om ett krig emot Irak. Demonstrationer hålls också i många städer runt om i Norden och övriga Europa. Demonstranterna visade sig ha rätt men demonstrationerna lyckades inte hindra kriget eller det lidande som fortsätter i ett våldsdrabbat Irak. Ska demonstrationerna ses enbart som ett nederlag?

Demonstrationerna är ett bevis på att människor i Europa inte är så passiva och ointresserade av sina medmänniskor som det moderna konsumtions-samhället vill få oss att tro. De är ett bevis på att Europa inte tror på våldsanvändning som metod för de internationella relationerna. Demonstrationerna är också ett bevis på ett levande demokratiskt system, där parlamentarisk diskussion är den normala kanalen för politisk diskussion, men där utomparlamentariska men fredliga metoder är ett nödvändigt komplement och ett inslag av förnyelse och nödvändig påtryckning.

Demonstrationsfriheten och yttrandefriheten, att kunna säga sin mening även när den inte sammanfaller med makthavarnas, är så givna i vårt samhälle och i vårt tänkande att vi oftast tar den för given. Ålands fredsinstitut ser i sitt arbete i konflikt-drabbade länder och regioner att yttrandefriheten, som omfattar även informationsfriheten, hör till de känsligaste frågorna i krissituationer. Demonstrationerna i Georgien i november, kort tid före presidentvalet, slogs ned med hårda polisiära medel, tårgas, batonger och gummikulor. Azerbajdzjan har få oberoende journalister, faktiskt nästan inga alls utanför huvudstaden och journalisterna fångas och trakasseras regelbundet. I Armenien, som har ett rikligt medieutbud och journalister väl medvetna om informationsfrihetens betydelse, förekommer det även där en omfattande statlig kontroll av medierna. Även då statsapparaten inte sätter sin tunga hand på journalisternas axel, träder självcensuren och den uppskrivade, allmänt rådande nationalistiska retoriken in och frågor som rör utbrytarregionernas framtid, eller omtvistade områden såsom Abkhasien, Sydossetien, eller Nagorno Karabach kan sällan behandlas av pressen och andra medier på ett balanserat och mångsidigt sätt.

Av dessa skäl har Ålands fredsinstitut engagerat sig sedan några år tillbaka i möten med och kurser för journalister, på senare tid i samarbete med organisationen Institute for War and Peace Reporting (IWPR) som har sitt säte i London men som har ett nätverk av journalister i hela Kaukasus (norra och södra). Det gäller ibland att få journalister från olika länder att mötas. Andra gånger har aktiviteterna en mycket mera praktisk inriktning, t.ex. journalistisk bevakning av en stor politisk händelse, ett val, ett toppmöte osv.

Yttrande- och informationsfriheten har idag en stark förankring i de folkrättsliga människorättskonventionerna och gäller, i princip, även i krigssituationer, om än med vissa begränsningar. Begränsningarna ska införas endast genom lag, för begränsad tid och endast när de är strängt nödvändiga. Den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna förklarar:

Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

Det är särskilt intressant med dessa sista ord 'utan hänsyn till gränser'. I situationer av mellanstatliga konflikter, är det inte ovanligt med begränsningar till journalisternas rörelsefrihet. Georgiska journalister får inte besöka Abkhasien, abkhasiska journalister säger sig vara ointresserade av det som händer på den georgiska sidan om gränsen, trots att deras familj handlar på marknaden på den georgiska sidan varje månad. Azeriska journalister får inte visum till Armenien och vice versa. Journalister vistas i de nordkaukasiska republikerna med risk för livet; och så fortsätter och förstärks en ond cirkel av brist på information, brist på ömsesidig förståelse eller t.o.m. medveten eller omedveten desinformation.

Två typer av begränsningar till yttrandefriheten är dock direkt inskrivna och accepterade i de folkrättsliga reglerna. För det första är krigspropaganda förbjuden. För det andra, får yttrandefriheten inte brukas så den främjar hat, diskriminering och våld. Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter fastställer i artikel 20:

- 1. All propaganda till förmån för krig skall vara i lag förbjuden.*
- 2. Allt främjande av nationalhat, rashat eller religiöst hat, som innebär uppvigling till diskriminering, fiendskap eller våld, skall vara i lag förbjudet.*

Dessa regler är bindande för så gott som alla länder i världen. Demonstrationerna vintern 2003 visade vidare att människor i Europa har dessa principer införlivade i det allmänna medvetandet och oberoende av de rättsliga paragraferna.

En vidare koppling av betydelse för Ålands fredsinstituts arbete i situationer av kris och konflikt är att de ovannämnda regionerna har invånare från olika minoritetsgrupper, eller bebos av en minoritetsgrupp i landet och har ofta en komplex etnisk sammansättning. Minoriteterna befinner sig i ett 'informationsunderläge'. De kanske talar ett annat språk och kan inte kommunicera jämbördigt med majoriteten. De kan ha en låg utbildningsnivå och kan inte formulera sina åsikter och idéer. De är isolerade – av politiska, geografiska

eller ekonomiska skäl – och har därför inte tillgång till rik och balanserad information. Detta är också fallet för internflyktingar, dvs. för personer som har tvingats lämna sina hem och områden, men som fortfarande finns i hemlandets territorium. I vissa fall hålls internflyktingarna avsiktligt isolerade för att kunna användas som ett kort i det politiska spelet om de omtvistade områdena.

Institute for War and Peace Reporting har formulerat sex 'enkla' regler om rapportering i krissituationer. Den som rapporterar ska:

- försöka förstå konflikten och kunna något om krigets lagar;
- undvika simplificeringar och rapportera mångsidigt;
- försöka belysa bakgrunden och orsakerna till situationen;
- belysa inte enbart politiska eller militära händelser och aspekter, utan även den mänskliga sidan i en konfliktsituation;
- rapportera både om framgångar och bakslag och även om fredsanssträngningar;
- vara medveten om att rapporteringen påverkar verkligheten och att man därför bör offentliggöra försök att manipulera rapporteringen.

Dessa regler som förefaller så lätta och självklara när man sätter dem på papper en vacker vinterdag i Mariefhamn, utgör omöjliga hinder mitt i en konfliktsituation. Därför är det också nyttigt och avkopplande för journalisterna att kunna se på sin situation med viss distans och jämföra den egna situationen med andras erfarenheter, såsom en grupp journalister gjorde nyligen under en veckolång kurs på Åland.

Vi här i Norden har också anledning att fundera över bräckligheten i vår egen demokrati. Sverige fälldes nyligen återigen av Europadomstolen för mänskliga rättigheter för åsiktsregistrering, Danmark har intensiva debatter både om Mohammed karikatyrerna och om terrorism-stödjande T-skjortor, och på Åland har landskapsregeringen fått höra från Högsta förvaltningsdomstolen att man inte får sekretessbelägga handlingar i större utsträckning än nödvändigt och utan goda skäl. Dessa är några få exempel om yttrandefrihetens gränser från en närmare och fredligare horisont.

I alla dessa lägen kan det vara ett stöd att tänka på de miljoner människor som demonstrerade emot kriget våren 2003. De ville få slut på lögnerna och slut på kriget!

Sia Spiliopoulou Åkermark är docent i folkrätt och direktör på Ålands fredsinstitut.

www.peace.ax